

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság I. rendes közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés! Épen kétszáz esztendővel az első magyar irodalomtörténeti munka megjelenése után alakult a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, a mi társaságunk, amely mai közgyűlésén már első évi, 1912-iki működésének eredményeiről vesz számot magától és ad számot a magyar közönségnek.

Bármily szerény volt az 1711-iki kezdemény s bármily szerény az 1911-iki alapítás, mind a két dátum egy nagyfontosságú fejlődési folyamatnak a tünete s a kettő közti különbség a fejlődés arányaihoz és természetéhez szolgálat mértéket.

Mit jelentett a Specimen? Az irodalmi eszmélet összefoglaló tevékenységének kezdetét. Mit jelent a mi társaságunk? Ugyanennek a tevékenységnek országos és intézményes társadalmi szervezését. Mind a kettő, mint az egész irodalomtörténet is, függvénye magának az élő és növekedő irodalomnak, mely viszont függvénye a történeti életet élő nemzeti léleknek.

A Specimen, egy külföldön tanult rajongó lelkű magyarországi ifjúnak e műve, előjele, egyelőre magános előjele volt a Mária Terézia alatt újjászületett magyar irodalom legjellemzőbb vonásának, a tudatosságnak, az eszméletes szervezkedésnek és annak a felfogásnak, hogy az irodalom nemzeti közügy és feladat.

A selmeczi származású Czvittinger Dávid nem vére szerint volt magyar, hanem mint nemesember, a politikai magyar nemzet tagja volt s lelke szerint a magyar közlélek részese. A magyar lelki bélyeget egy csipős megjegyzésben a németországi irodalomtörténetírási megalapítója, Reimmann Jakab Frigyes is megállapította benne, épen a Specimen alapján. A nagytekintélyű és az írásművészetben «magister elegantiarum»-nak tartott Reimmann láthatólag rossz néven vette a fiatal magyartól, hogy testes könyvével mintegy rácsófolta arra a nyilatkozatra, melyet ő az «irodalomtörténetbe való bevezetés kísérlete» című, német nyelvű munkájában tett, s a mely szerint arra a

kérdésére: ki tud neki «de scriptis et scriptoribus Hungaricis» hírt adni, ezt a feleletet kapta: «Senkit sem tudok, akit itten erre a célra ajánlhatnék; nem is hiszem, hogy valaki valaha erről a tárgyról valamit írt volna, vagy valami különöset írhatott volna, mert a magyaroknak mindig olyan volt a természete, hogy többet adtak egy ügyes lóra vagy egy fényes szablyára, mint egy érdekes könyvre.» Czvittinger nem ez állítás ellen írta könyvét, sőt inkább maga is tudta a hiányt és tenni akart róla, hogy más népek példájára az ő hazájának írói is napfényre kerüljenek; de a minden különösebb elismerés nélkül említett Reimmann egy későbbi munkájában bíráló megjegyzéseket tévén a Specimenre, e mű latin stilusáról ezt az epés véleményt nyilvánítja: «Dictio enim inculta est, et aliquid Hungaricæ insuavitatis habet».

A magyar bélyeg, melyet e nyilatkozattal a Specimen szerzőjére rásüt a német irodalmi koryphæus, a mi szemünkben egy új nemeslevele a derék Czvittingernek, mert igazolja a nagy tételt, az irodalomtörténetnek is alaptételét, hogy a nemzetiséget nem tisztán anthropologiai, tehát természeti, hanem még inkább lelki és történeti tényezők alkotják; maga az irodalom is, mint közös lelki folyamatok közege, épen e nemzeti tényezők egyike; az írók hovátartozását pedig nem származásuk dönti el, hanem az, hogy melyik nemzet szelleme nyilvánul meg bennök s melyik közösség lelki folyamatában vesznek részt. És az irodalomtörténet munkásai, akik a nagy lelki folyamatok útjait és eszközeit nyomozzák, exakt pontossággal állapítják meg ebben az esetben is a motivum nagy állandóságát, a tudományos érdek érzelmi kíséretének minden alakulás és differenciálódás közepette is meglepő azonosságát, mely abban áll, hogy az irodalomtörténetet egyúttal nemzeti ügynek érezzük.

Ebben a folyamatban Czvittinger óta nincs hézag. Bármily «nemzetietlen» volt is a szatmári békét követő hat évtized, de ez a kor csendes munkával előkészítette az ébredést. Ez a kor kezdte lerakni a legnemzetibb tudományszakoknak, a nemzeti akarat, nemzeti szellem, a néplélek tudományának, vagyis a történettudománynak, az irodalomtörténetnek és összehasonlító nyelvészetnek alapjait. S mind e tudományszakokban tradíciót, folytatást, munkaszervezést látunk, amint azt egyfelől a jezsuita történettudósok, stiliszták és nyelvészek oly tekintélyes gárdája, másfelől az evangélikus történetírók és irodalomtörténetírók szép láncolata, s az e mozgalmakhoz csatlakozó református tudósok rendje mutatja. A tudományos haladást, az eszméletességet, a kritikai szellemet, az anyag teljességére és pontos ismeretére való törekvést és egyetemesebb szempontok alá rendelését az általános európai tudományosságtól vettük át, de a hazai anyagra

kutatóink azzal az érzéssel alkalmazták, hogy munkájukkal nemcsak a tudományt, hanem a nemzetet is szolgálják.

A nemzeti tudatfolytonosság, mely e tudományokat élte, 1772-től kezdve az egész irodalmi életre kiterjedt, illetőleg irodalmi életet teremtett. Az egész irodalmi élet tudatosan nemzeti munkává lett, programmok, csoportok alakultak, majd akadt szellem az egész irodalmi élet vezetésére is, később az irodalom megtalálta a maga természetes helyi központját is az ország fővárosában, megalakultak a tudományosság és irodalom országos intézményei, a nemzeti szellem az irodalomról átterjedt a politikába és a társadalomba s a magyar nemzeti élet minden gátló körülmény és szerencsétlenségek ellenére is alig remélt hódításokat tett.

A magyar irodalomtörténetnek egyik büszke emléke, hogy a nemzeti lélek ébredésének előkészítésében része volt. S joggal mutathat rá, hogy amellet tudományos jellegét is fejleszteni törekedett. Már a második irodalomtörténeti mű, a Rotarides Lineamentája, melynek, sajnos, csak prolegomenái jelentek meg, egy harmadrész századdal a Specimen után (1745.), egyrészt ugyan a Czvittinger kezdeményét folytatja s Reimmannal szemben heves támadással kel a magyar szellem védelmére, utalván a Janus Pannoniusok, Sambucusok, Inhoferek és mások példáira, kik «*suavitatis Hungaricae assertores*» voltak, de másrészt csakugyan tudományos rendszerben akarja tárgyalni irodalmunk történetét, foglalkozik az irodalomtörténet fogalmával és módszertanával, a Czvittingerét messze meghaladó készüllettel. Hogy a fejlődés egyelőre mégis inkább a Czvittinger nyomdokain haladt, az részben annak a következménye volt, hogy inkább anyaggyűjtésre volt szükség, mint feldolgozásra. De a megindított munka időnként megtalálta folytatóit s épen Rotaridesnek közzé nem tett és sokáig lappangott anyagát is felhasználta később a harmadik nevezetes lutheránus irodalomtörténetíró, Wallaszky Pál. A XIX. század első felében pedig, mikor a romantikusok Európászerte megalapítják a modern irodalomelméletet és irodalomtörténetet, akkor a mi romantikus íróink csoportjának egyik tagjából lesz «a magyar irodalomtörténetírás atyja.»

És a magyar irodalomtörténetírásnak ismét másik becses hagyománya az a szolgálat, melyet az önkényuralom alatt a nemzeti szellemnek tett. Mikor a nemzeti élet politikai szerveit a hatalom gemsemisítette és a politikai sajtót elnyomta, a szépirodalom mellett ismét a történet, az irodalomtörténet és a nyelvészet vette át a nemzeti lélek ápolásának feladatát. A politikus Szalayból történetíró, Hunfalvy Pálból összehasonlító nyelvész lesz. Történetíráunkban és irodalomtörténetünkben, jogtudományunkban kialakul a folytonosság

fogalma, az a felfogás, hogy a közéleti, irodalmi, nyelvi jelenségek alapja a nemzet egyetemes szelleme, amelynek megvannak a maga sajátosságai és törvényei s amely korszakról korszakra történő változásai mellett is a századok során át úgyszólván substanciális egységet alkot s rendkívüli életerőt tanusít. Mindnyájan emlékszünk a sokat jelentő jelígre halhatatlan Toldynk Uj Magyar Muzeumának címlapján: *Peragit tranquilla potestas, Quae violenta nequit*, s tudjuk, micsoda nemzeti értéket jelentett e válságos évtizedekben klasszikusaink kiadása és szellemi életünk múltjának a nemzet elé tárása.

Az irodalomtörténet mindig teljesítette nemzeti kötelességét s mindig szoros és meleg kapcsolatban volt a nemzeti élettel.

Mikor most, kétszáz évvel az első önálló irodalomtörténeti mű megjelenése után a fejlődés annyira haladt, hogy az irodalomtörténet számára külön társaság szervezése vált szükségessé, ezzel a tudomány-szak történetének új szakaszához is érkezett. Az irodalomtörténet eddig sem volt árva gyermeke tudományos intézeteinknek; az Akadémia első osztálya majdnem felerészében, a Philologiai Társaság is részben magyar irodalomtörténeti célokat szolgál. Az Akadémiának van irodalomtörténeti bizottsága, van irodalomtörténeti folyóirata. Ezek mellett számos tudományos társulat és folyóirat tért enged az irodalomtörténeti előadásoknak és közleményeknek. Hogy mégis mekkora szükség volt oly egyesületre, melynek munkaköre kizárólag a magyar irodalomtörténet, annak ékesen szóló jele az alig remélt siker, mely a társaság megalakulását a tagok létszámának gyarapodásában mindjárt az első évben követte. Nyilvánvaló, mennyire megszorodott a magyar irodalomtörténet munkásainak és kedvelőinek száma, s mily halaszthatatlan feladat volt olyan autonóm társaság alapítása, mely e szak munkásait és a társadalomnak e szak iránt melegebben érdeklődő tagjait egyesítse s az irodalomtörténeti munkásságot mennél szélesebb körre kiterjedőleg szervezze. A rokonjellelű társaságok mellett valóban már hiányzott is épen ez a társaság.

Munkánk kezdetén tisztán látjuk azt, hogy a magyar irodalomtörténet kétszázéves múltjának érdemei nem ennek a társaságnak érdemei, s hogy nekünk csak feladataink vannak. De bizalommal tekintünk a társaság jövőjébe, nem a magunk erejének felbecsülése alapján, hanem ama folytonosan ható történeti erőnek ismerete alapján, a mely erő e két század eredményeit is létrehozta. Bizalmunk pedig annál erősebb és jogosabb, mert ezt a legújabb fejlődési mozzanatot, társaságunk alakulását is ugyanazok a ható okok hozták létre, melyek az eddigi fejlődésben is érvényesültek, úgymint a tudo-

mányos érdek és a nemzeti érdek, és pedig a régi melegséggel összefonódva, de egymáshoz a múlt tanulságai alapján szabályozottabb viszonyban.

Tudományszakunk elhunyt hősei közt mestereink vannak arra is, hogy a nemzeti lelkesedést hogyan kössük össze a legszigorúbb és elfogulatlanabb tudományos eljárással s a lefolyt két század tiszteltreméltó örökségei közé tartozik az a meggyőződés, hogy a nemzeti érdeket legjobban szolgáljuk akkor, ha a történeti kutatásban mentül tárgyilagosabb módszerrel járunk el s mentül inkább mellőzzük a vizsgálatban a szivárványos lencsákat. A nemzeti lelkesedés lehet és legyen a hajtó erő az anyag fáradhatatlan gyűjtésében és a feldolgozó munka szorgalmában, de nem lehet befolyásoló tényező a megfigyelésekben és megállapításokban. Nem akarjuk megkötni a szellem szabad lendületét, a képzelet kombináló működését, de nem hanyagoljuk el az igazoló eljárásokat.

Ez a nagy tábor kiváló szolgálatot tehet feladataink egyik legfőbbikének, az anyaggyűjtésnek. Folytatnunk kell mentül szélesebb körben, levéltárakban, hazai és külföldi könyvtárakban, a kuriák padlásain és a falusi házak mestergerendáin a kutatást. Meg kell mentenünk az eddig el nem kallódott anyagot; még sok meglepő felfedezés lehetősége is kecsegtet bennünket. Gondoskodnunk kell a közzétételről, a közzétételig is a leletek számbavételéről és biztosságba helyezéséről. Idővel talán megszervezhetjük a folyó irodalmi termelés naplószerű nyilvántartását is, amivel az utókor irodalomtörténetírása számára szolgáltatunk értékes vezérfonalat.

Ugyancsak e nagy tábor állíthat ki elegendő erőt a monografikus kutatás és feldolgozás mentül rendszeresebb folytatására, s bizonytalanság lesz mód rá, hogy akár társas úton, akár egyes összefoglaló elmék útján időnként létrejöjjenek az irodalom fejlődését egységes képben feltüntető munkák is.

Szükség van iróink kritikai kiadására és magyarázatára, és nem mellőzhetjük el azt a feladatot, hogy az iróinkban található eszmei kincsnek még fel nem használt részét forgalomba hozzuk s a közlélek birtokává tegyük.

Az irodalomtörténeti munka ma nagy mértékben differenciálódott, s még tovább fog differenciálódni, amint a jelenségek is bonyolultnak s amint a szempontok száma emelkedik. E soknemű feladat ellátására sok agy munkája kell, s a társasági munkafelosztás valóban helyén lesz.

Egyik nagy haladása volt az újabb irodalomtörténetnek az összehasonlító irodalomtörténet kifejlődése. Ma nem azt mondjuk, hogy ez a disciplina fontos, hanem nélkülözhetetlen, sőt nem is annyira

külön disciplina, mint inkább a hazai irodalomtörténetnek is szerves része. Alig van irodalmunkban fontos jelenség, melynek megítéléséhez ne lennének szükségesek az egyetemes irodalmi szempontok, melyen ne volna érezhető egyetemes irodalmi folyamatok közrehatása. És ha a kutatás erre, és arra az irodalmi jelenségre ki fogja deríteni, hogy kevésbbé eredeti, mint gondoltuk, abban nem látunk többé okot arra, hogy a való feltárásától elálljunk. Először azért nem, mert öncsalás lenne a tények előtt szemet hunyni, másrészt azért nem, mert ma másképp látjuk a hatást, mint régebben. Tudjuk, hogy a legtöbb képzet a kollektív lélekben alakul tovább, s természetes folyamat, hogy a képzetek vándorolnak, egyes elemeiket elhullatják, másokkal bővülnek és új kapcsolatokba lépnek. Csak arra kell vigyázni az igazságos és pozitív vizsgálat érdekében, hogy a képzetelemek és gondolatok átvételénél ne csak az egyezést állapítsuk meg, mert ez egyoldalúság és félmunka lenne, hanem a különbséget is. Így kell ennek történni, s részben történt is, Balassival, Zrinyivel, Berzsenyivel vagy Széchenyivel szemben egyaránt. Ha kimutatjuk rájuk az irodalmi előzmények hatását eszmékben, hangulatokban és formákban, akkor ki kell mutatnunk azt is, hogy az átvett elemek náluk miféle módosulást szenvedtek, miféle új kapcsolatokba léptek, hogyan appercipiáltattak. Ha Zrinyiben még annyi egyezést találunk is előző költőkkel és mintákkal, még sem kell megelégedni ezzel az eredménnyel, hanem feleletet kell keresni arra a kérdésre: miért van hát mégis, hogy a Zrinyiász nem a Jeruzsálem, nem is az Aeneis, nem is a Vazetje, hanem épen csak a Zrinyiász. Meg kell állapítani, mely esetekben jött létre valóban csak utánzat, mely esetekben pedig új termék. Meg kell találnunk az idegen hatás mellett, ahol megvan, az egyéni lélek és a faji lélek eredetiségét s feltüntetni, amennyiben van, az appercipiáló képzettőkét. Pázmány, aki nem gondolt arra, hogy a hittudományt az egyetemes keresztény theologia számára tovább fejlessze, hanem csak hazai gyakorlati szükségleteket tartott szem előtt s a hittudománynak inkább publicistája volt és lényegében írói feladatot végzett, azért hatott annyira, azért jelent egy fejlődési irányban tetőpontot, mert a magyar szellem appercipiáló erejét a magyar nyelv eszközeivel, a theológiai dialektikára nézve mindenkinél föltétlenebb biztossággal és gazdagsággal érvényesítette. Eredetisége is ebben áll. Voltaire Henriadeja költői elemeire nézve egy szemernyivel sem eredetibb a Zrinyiásznál, sőt egészben véve kevésbbé költői mű, s mindenesetre kevésbbé őszinte, de az egész XVIII. századon át lázban tartotta Európát s úgy szerepelt, mint az újkor epopoeája, mert előadásbeli kulturáján és fogásain kívül egész irányzatánál fogva kapcsolatos volt a felvilágosult abszolutizmus szá-

zadának szellemével. A Henriadenak ebben állt az eredetisége és fontossága. És hogy a hatások átvételénél még kisebb rendű egyéniségek is mennyire érvényesülnek, mi sem mutatja inkább, mint pl. a Henriade hatása a magyar költőkre. Horvát Ádám az álomlátások és megszemélyesítések machináját veszi át tőle, anélkül, hogy a dicső előkelősége iránt érzéke lett volna; Vályi Nagy Ferenc viszont csak egy megszemélyesítést alkalmaz, ellenben átveszi a párrímes francia alexandrin belső szerkezetét, mely szerint minden pár versben mintegy külön gondolati egység nyerjen elhelyezést, s mindegyiknek legyen legalább egy emlékezetbe vésődő nyelvi dísz, egy különös jelző, egy kép, vagy általan jellemzetes szólás; ő viszont a kompozíciót nem követi. Minden egyéniség másképp bocsátja át a maga lelkén az idegen hatás sugarait, még az ilyen gyengébbek is. Sőt talán épen a gyengébbek nyelik el a legtöbb sugarat, vagy adják tovább felbontatlanul, míg az erősek a prizma színeire bontják szét s arra használják fel, hogy a maguk lelkének színvegyületét érvényesítsék általuk. Egyszóval az irodalomtörténetnek nemcsak a hatást kell majd kimutatni, hanem a hatás *reakcióját* és az így jelentkező fejlődést is. Mind az egyes szellemekre, mind az egész magyar irodalomra nézve. Ki kell mutatni az *egész* magyar irodalom appercipiálótökéjének szerepét és viselkedését is az idegen helyről érkező folyamatokkal szemben. Az irodalomtörténet meg fogja világítani a kapcsolatot és viszonyt a magyar irodalom és az egyetemes irodalom közt és hasonlóképp az egyes írói egyéniségek és a többi közt, illettőleg az általános fejlődés közt. Nem feledkezik meg róla, mikor a közös folyamatok útjait nyomozza, hogy egyéniségek is vannak, s hogy minden igazi haladás két tényező eredője, egy közös és egy személyes tényezőé, e két tényező a *hagyomány* és az *egyéni iniciativa*.

De nem lehet céлом, hogy ez alkalommal minden feladatot és irányelvet szóbahozzak. Hiszen ezek változni fognak s a tényleges szükség meg fogja mutatni idővel, minő elvi kérdések fejtegetése lesz kívánatos. De nincs is kétségem, hogy az irodalomtörténet helyes módszere terjedőben van.

S amíg így a társaság munkásságának tudományos jellegét méltán biztosítva tudhatjuk, époly nagy elégtétellel láthattuk azt, hogy társaságunk alakulásában ezen a terjedő tudományos érdeken kívül a hazafias lelkesedés is ép olyan fiatalos és eszményies hévvel nyilvánult meg, a melyet egykor az első prófétáknál, Czvittingernél és Rotaridesnél láttak kortársaik, amely Toldyt őszkoráig éltette, s amely irodalmunk történetének annyi hőségét és martírját jellemzi és irodalmunk történetét oly rokonszenvenessé teszi.

Amikor annyi panaszt hallunk az újabb író és tudós nemzedék nemzetietlen iránya ellen, lehetetlen a legbensőbb hazafias örömet nem érezni azon a tényen, hogy ezt a társaságot, elnökünk egy régibb, akkor ellenzett kezdeményét felújítva, épen a fiatalabb magyar irodalomtörténetírói gárda tudományos és nemzeti lelkesedése hozta létre, az a nemzeti lelkesedés, mely a legszorosabb rokonságban van a Czvittingerek, Bod Péterek, Révaiak, Kazinczyak, Horvát Istvánok, Toldyak, Gyulai Pálok rajongó nemzetiségével, s a tudomány és hazaszeretet ügyéért éppolyan önfeláldozó erő kifejtésre kész. A társaság a közös lelkesedés, szeretet, megértés jegyében indult meg, friss munkakedv lüktet folyóiratában és ülésein, s megvan tagjaiban az elért sikeren érzett, mindenkit egyesítő szent öröm.

Ha minden kezdemény életrevalóságának próbája az, hogy megtörténik-e az őrváltás, újabb nemzedék átveszi-e vagy nem: akkor a magyar irodalomtörténet ügyét, melynek szolgálatában már annyi nemzedék váltotta fel egymást, biztosítottnak láthatjuk, mikor most is oly nemzedék veszi át ebben a társaságban, amely a XX. század közepéig hivatva van továbbplántálni csökkenés nélkül a rámaradt energiát.

E társaság minden korú és rendű tagja híven áll a maga örökhelyén, a tudósok hű sáfárai maradnak a kétszáz évvel ezelőtt alapított tőkének, mely a politikai történet számára is gyümölcsözőtt. Vajha a politikusoknak is sikerülne megoltalmazni azt a nemzeti tőkét, melyet elődeik szereztek, s melyben az irodalomnak és irodalomtörténetnek is oly jelentős értékei vannak!

Az elnökség nevében és az elnök úr helyett örömmel, szeretettel és a legszebb reménnyel üdvözölve a hazai irodalomtörténet művelőinek e szép és nagy taborát s munkánkra a magyarok istenének áldását esdve, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság első rendes közgyűlését megnyitom.

NÉGYESY LÁSZLÓ.